

שיעור שני: חודש חשוון – גשם משמים

על פי המסורת היהודית, מתחילים להתפלל לגשם בז' בחשוון. בתפילת העמידה אומרים את הברכה: "ותן טל ומטר לברכה". לאחר חודשי הקיץ החמים והשחונים אנחנו זקוקים מאוד למים שירווי את האדמה וימלאו את מאגרי המים. מקור המים העיקרי בארץ ישראל הוא הגשם, וכידוע, האדם אינו יכול לשלוט בירידת הגשמים (אם כי בימינו נעשים ניסיונות להשפיע על ירידת הגשם, כפי שנראה להלן). התלות בגשם מעוררת שאלות חשובות: איך מתמודדים עם חוסר ההשפעה שלנו על משטר הגשמים? ומה ביכולתנו לעשות כדי להשתמש נכון במים העומדים לרשותנו?

מטרות השיעור:

- התלמידים יכירו את תלותנו בארץ במשטר הגשמים.
- התלמידים יבינו את הקשר בין הגשם לבין תופעות יום-יומיות בחייהם.
- התלמידים ייחשפו לדרכי ההתמודדות עם מחסור במים בארץ.
- התלמידים יתוודעו לתחושות ולתגובות שלהם במצבים של חוסר שליטה ויחשבו על דרכי התמודדות במצבים כאלה.

האביזרים הדרושים:

אגדת חוני המעגל לתלמידים (נספח א')
דף פעילות על אגדת חוני המעגל (נספח ב')

מבנה:

חלק א': תלותנו בגשמים
חלק ב': אגדת חוני המעגל – סיפור על שנת בצורת

חלק א': תלותנו בגשמים

כדאי לפתוח את השיעור באחד משירי הגשם (תפילת גשם של לוי קיפניס, ותן טל ומטר, חוטים של גשם, גשם גשם בוא וכולי), או בכמה מהם, ולשוחח עם התלמידים על השאלות:

- למה יש כל כך הרבה שירים על גשם?
- בשיר (או בשירים) ששמענו מובעת תקווה וציפייה לבוא הגשם. מדוע כולם מחכים לגשם בקוצר רוח, אף על פי שנוח יותר לצאת החוצה כשאין גשם?

העשרה למורה

ברכת השנים

תפילת הגשם נמצאת בתוך "ברכת השנים" שבתפילת העמידה. ברכת השנים היא בקשה לגשם ולברכה בחקלאות:

בְּרַךְ עֲלֵינוּ ה' אֱלֹהֵינוּ אֵת הַשָּׁנָה הַזֹּאת וְאֵת כָּל מִיְנֵי תְבוּאֹתֶיהָ לְטוֹבָה.

וְתוֹ: (בחורף) טל ומטר לברכה, (בקיץ) ברכה על פני האדמה, ושבוענו מטובך, וברך שנתנו פשנים הטובות. ברוך אתה ה', מברך השנים.

את נוסח החורף אומרים מז' בחשוון עד פסח, ואת נוסח הקיץ מפסח עד ז' בחשוון. התפילה נקראת גם "ברכת הפרנסה", כי כאשר חוברה התפילה, עסקו רבים מבני עם ישראל בחקלאות, ושנה גשומה הבטיחה יבול טוב ופרנסה טובה.

מספרים לתלמידים כי בז' בחשוון מתחילים לבקש בתפילה שירדו גשמי ברכה בארץ: "ותן טל ומטר לברכה". כותבים את הברכה על הלוח, או מקרינים אותה מהמרשתת (אפשר להציג את הברכה גם מסידור), מוודאים שהמילים בה מובנות, ושואלים את התלמידים מדוע, לדעתם, היה צורך לחבר תפילה כזאת – למה תפילה לגשם דווקא? למה, למשל, אין תפילה שבה מבקשים רוח נעימה? שומעים את תשובות התלמידים.

הרחבת הדיון

מספרים לתלמידים שלפני שבני ישראל נכנסו לארץ ישראל לאחר שהלכו ארבעים שנה במדבר, תיאר להם משה את הארץ ואמר: "הָאֲרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים שָׁמָּה לְרֶשֶׁתָּהּ אֶרֶץ הַרִים וּבְקַעַת לְמִטְרַיִם הַשָּׁמַיִם תִּשְׁתָּה מַיִם" (דברים י"א, י"א, אפשר לכתוב את הפסוק על הלוח). מסבירים בקצרה את המילים ושואלים את התלמידים מה מיוחד בארץ ישראל על פי הפסוק? מסבירים לתלמידים כי לפני הכניסה לארץ ראה משה

צורך לתאר את הארץ לעם מכיוון שהיא שונה מאוד מארץ מצרים שממנה הם באו: מקור המים העיקרי במצרים הוא נהר הנילוס ולא מי גשמים. מקור המים העיקרי במצרים העתיקה, שסביב הנילוס, היה נהר הנילוס, שבו זורמים מים כל השנה. בארץ ישראל, לעומת זאת, מקור המים העיקרי הוא מי גשמים ("למטר השמים תשתה מים"), ולעולם אי אפשר להיות בטוחים שירדו די גשמים. אנחנו תלויים בגשמים, ואין לנו יכולת להשפיע על התהוותם (גם "יצירת" גשם מלאכותי בעזרת יודיד הכסף מתאפשרת רק אם כבר יש ענני גשם).

חלק ב': אגדת חוני המעגל

מספרים לתלמידים את האגדה על חוני המעגל, המתארת שנה שבה לא ירד די גשם בארץ – שנת בצורת (נספח א'). אפשר לחלק לילדים את הדף ולקרוא יחד את האגדה, או להאזין לה באתר ספר האגדה [בגרסה מעובדת לילדים](#). (מומלץ להשתמש בגרסה זו רק אם לדעתכם לתלמידים יהיה קשה לקרוא את האגדה בלשונה התלמודית).

פעם אחת יצא (עבר) רב אדר ולא ירדו גשמים.
 שלחו לחוני המעגל ואמרו לו: התפלל שיירדו גשמים.
 התפלל חוני, ולא ירדו גשמים.
 מה עשה? עג עונה (שרטט עיגול בקרקע) ועמד בתוכה.
 אמר חוני: רבונו של עולם, נשבע אני בשמך הגדול, שאיני זו מכאן, עד שתרחם על בניך.
 התחילו גשמים מנטפין (יורדים טיפות טיפות).
 אמר חוני: לא כך בקשתי, אלא גשמי בורות, שיחין ומערות (הממלאים את מאגרי המים).
 התחילו הגשמים לירד בצעף (סוערים וחזקים).
 אמר חוני: לא כך בקשתי, אלא גשמי רצון, ברכה ונדבה.
 ירדו כתקנם (במידה הרצויה), עד שעלו כל העם הגרים בירושלים להר הבית מפני הגשמים.
 באו ואמרו לו: רבי, כשם שהתפללת עליהם שיירדו, כך התפללת עליהם וילכו להם.
 אמר חוני: יהי רצון מלפניך, שייפסקו הגשמים ויהא רוח (רווחה, שמחה) בעולם.
 מיד נשבה הרוח ונתפזרו העבים וזרחה החמה.
 יצאו העם לשדה והביאו להם כמהין (פטריות מיוחדות) ופטריות.
 (על פי משנה, תענית ג', ח'; תלמוד בבלי, תענית כ"ג עמוד א)

לאחר הקריאה או ההאזנה דנים בשאלות האלה:

- מה אתם מבינים מהמשפט "יצא רוב אדר ולא ירדו גשמים"?
 - באגדה מוזכרים ארבעה סוגי גשמים. מצאו אותם ותארו אותם, אפשר גם בציור.
(א. מנטפין, ב. בורות, שיחין ומערות, ג. זעף, ד. רצון, ברכה ונדבה)
 - חוני מבקש "גשמי רצון וברכה". מהם גשמי ברכה? (גשמים בזמן המתאים, בכמות הרצויה, בעוצמה הנכונה ובפיזור הנכון)
- כדאי להקרין [סרטון](#) הממחיש גשם בעוצמות שונות. הוא גם יכול לעזור לילדים להיכנס לאווירה המתאימה כדי למלא את המשימה הבאה.

פעילות – הכנת קומיקס של המדרש

מחלקים לתלמידים שלושה איורים (נספח ב') המציגים את האנשים שפנו לחוני: (א) כשבאו לבקש ממנו שיתפלל שירדו גשמים, (ב) כשפנו אליו לאחר שירדו יותר מדי גשמים ובעוצמה חזקה מידי, (ג) בסוף, כשביקשו "גשמי ברכה ורצון". התלמידים מתבקשים לכתוב בבוטות הדיבור מה אמרו האנשים לחוני בכל פעם, כיצד הביעו את צורכיהם, את מחשבותיהם ואת רגשותיהם (למה הם היו זקוקים נאשות לגשם? מה עולל להם הגשם המוגזם? במה עזר להם הגשם לפתור את הבעיות?) אפשר גם להציע לתלמידים המעוניינים בכך לצייר בעצמם קומיקס למדרש.

הרחבת הדיון:

מכיוון שבני האדם כמעט שאינם יכולים להשפיע על ירידת הגשמים, בכל התקופות הם פיתחו אמצעים מגוונים שנועדו להגדיל את כמות המים העומדים לרשותם. כמה מהאמצעים שאנחנו משתמשים בהם בימינו הם שכלול של אמצעים קדומים מאוד (כמו מאגרי מים) וכמה הם פיתוחים חדשים (כמו יודיד הכסף).

- שואלים את התלמידים מה אפשר לעשות כדי שיהיו לנו יותר מים לצרכינו?

למשל –

- לבנות מאגרים שאוספים מי גשמים ומונעים מהם להישפך לים (מי המאגרים מגדילים את כמות המים המתוקים הזמינה ואפשר לשלוט בפיזור שלהם)
- להתפיל מי ים ומי שפכים
- לזרוע יודיד הכסף (זריעת יודיד הכסף היא תהליך מלאכותי להורדת גשם בעזרת חומר המורכב מיוד ומהמתכת כסף. זריעת יודיד הכסף בעננים מביאה להתלכדות טיפות בטמפרטורה המאפשרת ירידת גשם).
- להשתמש במים מושבים (כלומר לעשות שימוש חוזר במי שופכין ובמים אפורים).
- לעצור סחף קרקעות ולמנוע איבוד מים על ידי תכנון נכון של פני השטח בחקלאות, בבנייה וביערות.
- להשתמש בתעלות מים וליצור מדרגי גובה בין גידולים.
- איך אפשר לחסוך במים? אפשר לבקש מהילדים לעקוב אחר צריכת המים שלהם משהתעוררו בבוקר ועד שהגיעו לבית הספר ולהציע כיצד אפשר לחסוך בה.

סיכום

למדנו על חשיבות המים, ועל הקשיים המיוחדים שלנו בארץ ישראל התלויה בגשמים. ראינו שאיננו יכולים להשפיע הרבה על הורדת גשמים, אך יש באפשרותנו לעשות כמה דברים כדי לנצל טוב יותר את המים שיש לנו, למשל, לחסוך במים.

האדם עץ השדה

- הורדת גשמים איננה בשליטתו של האדם. האם גם אתם נתקלים במצבים שאינם בשליטתכם? במשפחה? בבית הספר?
- איך אתם מתמודדים עם הרגשת חוסר השליטה? האם הרגשת חוסר שליטה מזיקה לנו או אולי מועילה?

במרחב החקלאי :

- מכרים לתלמידים את שיטת ההשקיה בגינה, ומסבירים כיצד היא עונה על הצורך לחסוך במים.
- אם השיטה הנהוגה בגינה היא שיטת הטפטפות, כדאי לספר על יתרונותיה החקלאיים ועל הממציא שלה, שמחה בלאס, וכיצד הגיע להמצאתו (נספח ג'). כדאי להזכיר שזהו פטנט ישראלי, ושהיום משתמשים בו הרבה חקלאים בכל העולם.
- אפשר לבנות מד גשם, להתקין אותו בגינה ולעקוב אחר כמויות הגשם. אפשר לרשום את כמות הגשם שירדה בכל יום גשם ובסוף כל חודש להשוות את הכמות למוצע השנתי.
- כדאי להכיר לילדים גידולים שאינם צורכים הרבה מים, ולשקול לשתול אותם בגינה.

אגדת חוני המעגל

פעם אחת יצא (עבר) רב אדר ולא ירדו גשמים.
 שלחו לחוני המעגל ואמרו לו: התפלל שיירדו גשמים.
 התפלל חוני, ולא ירדו גשמים.
 מה עשה? עג עונה (שרטט עיגול בקרקע) ועמד בתוכה.
 אמר חוני: רבונו של עולם, נשבע אני בשמך הגדול, שאיני זו מכאן, עד שתרחם על בניך.
 התחילו גשמים מנטפין (יורדים טיפות טיפות).
 אמר חוני: לא כך בקשתי, אלא גשמי בורות, שיחין ומערות (הממלאים את מאגרי המים).
 התחילו הגשמים לירד בצעף (סוערים וחזקים).
 אמר חוני: לא כך בקשתי, אלא גשמי רצון, ברכה ונדבה.
 ירדו כתקנם (במידה הרצויה), עד שעלו כל העם הגרים בירושלים להר הבית מפני הגשמים.
 באו ואמרו לו: רבי, כשם שהתפללת עליהם שיירדו, כך התפלל עליהם וילכו להם.
 אמר חוני: יהי רצון מלפניך, שיפסקו הגשמים ויהא רוח (רווחה, שמחה) בעולם.
 מיד נשבה הרוח ונתפזרו העבים וזרחה החמה.
 יצאו העם לשדה והביאו להם כמהין (פטריות מיוחדות) ופטריות.

(על פי משנה, תענית ג', ח'; תלמוד בבלי, תענית, כ"ג עמוד א)

אגדת חוני המעגל – פעילות

לפניכם שלושה איורים המתארים שלוש תמונות באגדה על חוני המעגל.
באגדה מתוארת תפילתו של חוני, אך לא מפורט מה אמרו האנשים שפנו אליו.
מלאו את בועות הדיבור שבאיור: מה אמרו האנשים לחוני על כל אחד מסוגי הגשמים?

המצאת הטפטפת

הטפטפת היא צינור השקיה שיש לאורכו חורים, ובעזרתו משקים צמחים. הטפטפת הומצאה בישראל, והיא נחשבת להמצאה חשובה מאוד בענף החקלאות בעולם כולו. ההשקיה בעזרת הטפטפת תרמה להגדלת היבולים ולשיפור איכותם וגם לחיסכון במים.

בשיטה זו משחררים מים באיטיות ובזרם חלש. המים מגיעים ישירות אל שורשי הצמחים וכמעט שאינם מתאדים ואינם מתבזבזים כמו בשיטות השקיה אחרות, למשל, השקיה בממטרות. רעיון הטפטפת נולד כאשר שמחה בלאס, מהנדס מים ישראלי, ביקר חבר שהציג לפניו עץ שגדל, לדבריו, "בלי מים". ואמנם, האדמה ליד העץ הייתה יבשה לגמרי, אולם בלאס ראה שלא רחוק מהעץ מונח צינור ומטפטפים ממנו מים. הוא הבין שטטופי המים האלה מגיעים אל שורשיו של העץ ומשקים אותו. כעבור יותר מעשרים שנה הוא הסתמך על מה שראה והמציא עם בנו את הטפטפת.

לקריאה נוספת: [אתר "אאוריקה"](#) והחוברת [תבל על כל טיפה](#) של משרד החינוך.